

УДК 658.168.3 + 347.736

JEL B41, G30, G33, L29, O16

DOI: 10.31471/2409-0948-2023-1(27)-76-89

Яцюк Олег Степанович
аспірант

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
76019, Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15
e-mail: olegstya@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3943-7352>

АВТОСАНАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВА: ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ГЕНЕЗИС

Анотація. У статті здійснено історико-філософський генезис автосанації підприємства, зокрема досліджено економічну сутність цього поняття та сформульовано визначення. Для комплексного з'ясування соціально-економічної природи автосанації використано діалектичний метод пізнання та два його основоположні принципи: загального розвитку, який конкретизується у ряді принципів другого порядку (кoeволюції, синергетизму, суперечності, історизму) та загального зв'язку, який конкретизується у системно-структурному аналізі.

Автором розроблено схему збалансування інтересів та розв'язання конфліктів між суб'єктами автосанації, які виникають на основі різниці у типах вимог до підприємства, рівні доступу до інформації про його фінансово-господарську діяльність, можливостей впливу на прийняття рішень, черговості задоволення вимог кредиторів.

Встановлено вимоги, які необхідно враховувати при розкритті змісту автосанації. Так, принципи коeволюції та синергетизму вимагають визначення її цілей, принцип суперечності – джерел фінансового забезпечення та суб'єктів, принцип історизму – конкретизації оперативних, тактичних та стратегічних її цілей, системно-структурний підхід – типів оздоровчих заходів. Розкрито зміст автосанації відповідно до основних принципів діалектичного методу пізнання та надано характеристику основних її елементів.

У результаті сформульовано визначення автосанації, яке, на думку автора, адекватно та в повній мірі відображає її соціально-економічну суть. Визначено, що автосанація – це система заходів фінансового, економічного, виробничого, техніко-технологічного, організаційно-правового, соціального характеру, які необхідно здійснити керівництву, власникам і працівникам підприємства із використанням внутрішніх та зовнішніх джерел фінансування з метою відновлення фінансової стійкості, платоспроможності, ліквідності, прибутковості та конкурентноздатності в довгостроковому періоді.

Ключові слова: автосанація, санація, банкрутство, підприємство, діалектичний метод пізнання.

Yatsiuk Oleh Stepanovych
Postgraduate student

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
76019, Ivano-Frankivsk, Karpatska Street, 15
e-mail: olegstya@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3943-7352>

AUTOSANATION OF THE ENTERPRISE: HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL GENESIS

Abstract. In the article the historical and philosophical genesis of enterprise' autosanation was carried out, in particular, the economic essence of this concept was investigated and a definition was formulated. In order to comprehensively clarify the social and economic nature of autosanation, the dialectical method of cognition and its two fundamental principles are used: general development, which is specified in a number of principles of the second order (coevolution, synergism, contradiction, historicism) and general connection, which is specified in system and structural analysis. The author has developed a scheme for interests balancing and conflicts resolving between the subjects of autosanation, which arise on the basis of differences in the types of requirements for the enterprise, the level of access to information about its financial and economic activities, the ability to influence decision-making, and the order of meeting the demands of creditors.

The requirements that must be taken into account when disclosing the content of autosanation have been established. Thus, the principles of co-evolution and synergism require the definition of its goals, the principle of contradiction – the sources of financial support and subjects, the principle of historicism – the specification of its operational, tactical and strategic goals, the system and structural analysis – the types of health measures.

The content of autosanation is disclosed in accordance with the main principles of the dialectical method of cognition and the characteristics of its main elements are given. As a result, a definition of autosanation was formulated, which, in the opinion of the author, adequately and fully reflects its social and economic essence. It was determined that autosanation is a system of measures of a financial, economic, production, technical and technological, organizational and legal, social nature, which must be carried out by the management, owners and employees of the enterprise using internal and external sources of financing in order to restore financial stability, solvency, liquidity, profitability and competitiveness in the long term.

Key words: autosanation, sanation, bankruptcy, enterprise, dialectical method of cognition.

Вступ. Високі темпи змін умов функціонування підприємств та перманентні економічні кризи спричинили загострення ряду проблем, серед яких однією з основних є пошук шляхів попередження банкрутства. Оскільки господарюючі суб'єкти є складними та багатогранними об'єктами управління, що повинні вирішувати важливі фінансово-економічні та соціально-політичні завдання суспільства, їх банкрутство є вкрай небажане для економіки регіону та країни, що й обумовлює необхідність формування економічних механізмів забезпечення довготривалого сталого їх функціонування. Запобігання банкрутству можливе за умови застосування технологій ефективного управління адаптацією підприємств до змін в його оточенні [1, с. 20-21], а однією з ефективних таких технологій є автосанація.

Загалом для кожного підприємства, яке здійснює свою діяльність в мінливих умовах зовнішнього середовища, важливим є питання готовності до ймовірних загроз в будь-який момент часу [2]. І саме автосанація може стати основним фінансовим інструментом антикризового управління адаптацією підприємства до змін середовища функціонування, в тому числі в умовах війни та повоєнного відновлення країни.

Аналіз сучасних зарубіжних і вітчизняних досліджень і публікацій. Окремі питання, пов'язані з реалізацією процедури санації господарюючих суб'єктів до порушення провадження справи про банкрутство силами самого підприємства (тобто, автосанації) та управління підприємством в умовах зародження та розвитку кризових явищ, розглянуті в працях відомих зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема С. Коха, Р. Дюранда, Л. Даї та М. Чанга [1], К. В. Васьківської та Я. М. Гринчишина [2], Р. Вольфе та Г. Глінки [3], П.-Р. Мошеля [4], Т. М. Білоконь та Л. М. Несен [5], В. В. Джуня [6], В. В. Радзивілюк [7], О. О. Терещенка [8], Є. М. Андрушак [9] та інших.

Висвітлення невирішених раніше частин загальної проблеми, якій присвячується стаття. Вивчення друкованих праць свідчить про відсутність достатнього висвітлення питань застосування технології автосанації та пошуку ефективних механізмів запобігання банкрутства підприємств в сучасних умовах менеджментом самого підприємства. Варто зазначити, що навіть термін “автосанація” залишається невизначеним в науковій літературі, а ґрунтовні дослідження цієї процедури досі не проводилися.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є вивчення економічної сутності та формулювання визначення автосанації підприємства. Для комплексного з'ясування соціально-економічної природи автосанації буде застосовано діалектичний метод дослідження та такі його найважливіші елементи, як принцип загального зв'язку або системності, який конкретизується у системно-структурному аналізі, а також загального розвитку, який, у свою чергу конкретизується у принципах в другого порядку – коеволюції, синергетизму, суперечності, історизму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комплексне з'ясування соціально-економічної природи автосанації вимагає, на думку автора, застосування діалектичного методу пізнання, який служить методологічною основою економічного дослідження та виступає безпосереднім засобом побудови економічних концепції, теорій та гіпотез шляхом формулювання певного комплексу принципів, передумов, орієнтирів у формі понять, ідей [10, с.3]. Більшість сучасних філософів і економістів вважає, що діалектика є єдиним дійсно науковим методом пізнання, оскільки інші методи мають суттєві недоліки, що нівелюють їх практичну цінність. В той же час, критичний огляд філософських праць засвідчує відсутність єдності поглядів вчених щодо формулювання принципів діалектики та визначення їх змісту [11-13].

На погляд автора, виходячи з суті діалектичного методу пізнання та приймаючи до уваги виділені С. В. Мочерним [10, с. 68] основні характеристики положень діалектики, можна визначити два її основоположні принципи:

1) загального розвитку, який вимагає дослідження явищ об'єктивно, у русі, у розвитку та у саморозвитку (стосовно економічних досліджень даний принцип конкретизується у ряді принципів другого порядку: коеволюції, синергетизму, суперечності, історизму);

2) загального зв'язку (системності), який вимагає системного дослідження явищ та конкретизується у системно-структурному аналізі.

Автором вважається за доцільне розглянути детально кожен принцип та вимоги, які він ставить перед дослідником, що з'ясовує соціально-економічну суть автосанації.

Так, принцип коеволюції передбачає дослідження співвідношень між принципово різними системами, що розвиваються (наприклад, природними і соціальними), з урахуванням їх взаємозв'язку та взаємоприспосовування. На думку автора, використання даного принципу діалектики дозволяє здійснювати дослідження процесів автосанації, порівнюючи суб'єкт господарювання з живим організмом та, до певної міри, проводити аналогії між самооздоровленням організму та підприємства. Врахування зазначеного принципу ставить вимогу розгляду підприємства як складної системи, успішний розвиток якої в значній мірі залежить від врахування усіх взаємозв'язків підприємства з контактними системами та можливості їх взаємоприспосовування. Таким чином, при виникненні певних порушень у взаємовідносинах господарюючого суб'єкта з елементами зовнішнього середовища, саме за допомогою автосанації можна коригувати основні параметри його функціонування відповідно до ринкових умов та цілей діяльності. Це обумовлює необхідність розгляду автосанації як системи *механізмів та* заходів, спрямованих на адаптацію суб'єкта господарювання до вимог ринкового середовища.

Принцип синергетизму передбачає дослідження законів та закономірностей еволюції відкритих нерівноважних систем. Особливо цінним положенням даного принципу є твердження про існування у матеріальних системах багатоваріантності та альтернативності розвитку за наявності певної інерційно-історичної визначеності її змін

при будь-якій перебудові чи коректуванні системи. Не вдаючись до розширеного трактування суті принципу синергетизму та деталей використання на практиці, слід зазначити, що його застосування в дослідженні автосанації суб'єктів господарювання є доцільним та необхідним з таких причин:

а) підприємство є відкритою системою, оскільки взаємодіє з навколишнім середовищем;

б) підприємство є нерівноважною системою, про що свідчить наявність криз та банкрутства підприємства.

Загалом, застосування принципу синергетизму дозволяє виокремити ряд суттєвих ознак автосанації:

- 1) багатоваріантність та альтернативність;
- 2) перебіг в умовах невизначеності та нестабільності;
- 3) можливість вибору оптимальних шляхів;
- 4) можливість відновлення позитивних темпів розвитку підприємства;
- 5) наявність впливу на стан контрагентів підприємства;
- 6) наявність впливу всієї сукупності внутрішніх та зовнішніх факторів на результативність процесів самооздоровлення підприємства.

Наведені ознаки обумовлюють необхідність визначення автосанації як складної системи перебудови чи коректування діяльності суб'єкта господарювання, яка потребує визначення чітких цілей на основі оцінки його історичного розвитку, аналізу варіантів еволюції в майбутньому з врахуванням факторів невизначеності та нестабільності.

Наступним елементом діалектичного методу пізнання економічних явищ і процесів, який автор пропонує застосувати при дослідженні суті автосанації, є закон єдності та боротьби протилежностей або принцип суперечності. Необхідність використання цього принципу зумовлена тим, що суперечність:

- по-перше, є основним інструментом пізнання сутності тих чи інших явищ і процесів;

- по-друге, є рушійною силою, джерелом розвитку будь-якого економічного явища, процесу [14].

Так, джерелом розвитку для автосанації підприємства є взаємовідносини між її суб'єктами на основі суперечливого поєднання інтересів останніх. Варто зазначити, що кожна група суб'єктів має власні інтереси, які часто вступають в конфлікт між собою чи інтересами інших груп. Так, власники підприємства мають на меті повернення вкладеного капіталу та (або) збереження бізнесу й отримання прибутку; менеджери – отримання максимального прибутку на вкладений власниками капітал, збереження та (або) зростання масштабів бізнесу; працівники – отримання заборгованості зі заробітної плати та збереження робочих місць [8, с. 19-30; 15, с. 978-981].

Виявлення шляхів вирішення конфліктів, що виникають, можливе на основі встановлення балансу інтересів із використанням інструментарію антикризового менеджменту. На етапі збалансування інтересів усіх суб'єктів приймається рішення про проведення автосанації, виробляється автосанаційна концепція та визначаються такі основні параметри оздоровчих заходів, як потреба в капіталі, джерела фінансування, рівень ризику. Очевидно, реалізувати це можна тільки при умові, що індивідуальна вигода кожного суб'єкта в результаті реалізації плану автосанації буде більшою, ніж у випадку ліквідації підприємства [5, с. 30-32]. Найважливіше питання на цьому етапі – визначення обсягів фінансових ресурсів та джерел їх надходжень (від власників, менеджерів, працівників).

На рис. 1 наведено розроблену автором схему збалансування інтересів та розв'язання конфліктів між суб'єктами автосанації, які виникають на основі різниці у типах вимог до підприємства, рівні доступу до інформації про його фінансово-господарську діяльність, можливостей впливу на прийняття рішень та діяльність

господарюючого суб'єкта, черговості задоволення вимог кредиторів, що встановлена законодавством тощо.

Як можна побачити з рис. 1, автосанація являє собою складну систему збалансування інтересів усіх суб'єктів такої процедури, в першу чергу в сфері фінансування оздоровчих заходів на підприємстві, що перебуває в кризі. Це свідчить про те, що у визначенні автосанації необхідно навести такі елементи, як джерела фінансування автосанаційних заходів та суб'єкти автосанації.

Рисунок 1. Принципова схему розв'язання конфліктів інтересів суб'єктів автосанації

Застосування принципу історизму в наукових дослідженнях передбачає вивчення еволюції різних явищ чи процесів у минулому, розгляд сучасних або найновіших їх форм як закономірної ланки історії розвитку з метою виявлення основних тенденцій змін у майбутньому. Виходячи з цього, помилково розглядати такі форми як раз і назавжди готовий результат, оскільки через певний проміжок часу їм на зміну прийдуть більш розвинуті й досконалі [10, с. 120-123]. Принцип історизму також вимагає, щоб усі економічні явища або процеси, в тому числі і автосанація, розглядалися у контексті тих змін, які відбуваються з ними у межах цілісної економічної системи, окремих стадій, етапів або ступенів її розвитку [16].

У зв'язку з цим необхідно проаналізувати історію виникнення та розвитку санаційних процедур загалом та автосанаційних зокрема у рамках інституту банкрутства.

Історія інституту банкрутства починається з моменту виникнення ринкових відносин. Становлення ринку гостро викликало потребу усунути руйнівні для економіки наслідки неспроможності підприємців (лихварів, купців, торговців, банкірів, заводчиків, фермерів). І з перших же кроків активну роль тут стала виконувати держава. На початковому етапі втручання державних органів носило каральний характер, проте з часом відбулося усвідомлення, що кредитору, що покарав боржника, краще від цього не ставало і борг не повертався. Поступово законодавство якісно змінювало свої постанови, переносючи акценти на майнове забезпечення боргу і його реальне повернення [17, с.105].

Аналізуючи пам'ятки права Стародавньої Русі та Західної Європи перших століть другого тисячоліття, можна зробити висновок, що розподіл неспроможності на категорії і встановлення характеру вини боржника властивий виключно руському законодавству. В будь-якому явищі йде спроба виявити причини, що його породжують, для винесення справедливого висновку. Раціональний і діловий Захід такої риси в характері своїх народів не мав [18, с. 23; 19; 20, с. 3-4]. Саме тому закріплення в законодавстві і аналіз судом причин неспроможності дозволяли робити дієві кроки до відродження діяльності підприємців, які зазнавали тимчасових труднощів, і навпаки, до ліквідації безнадійних боржників. Руська Правда багатьма своїми постановами регламентувала питання, пов'язані із банкрутством і санацією, які, на думку автора, були надзвичайно прогресивними правовими нормами того часу. Так, зокрема, стаття 68 Карамзинського списку Руської Правди містить вказівки щодо способів попередження банкрутства [21, с. 127].

Наступними важливими документами, що досить чітко визначали на значній частині території сучасної України порядок проведення санаційних заходів, можна вважати положення Державної Ради Росії “Про порядок установа адміністрації у справах торгової неспроможності” від 18 листопада 1836 року [22] та Статут торгового судочинства Росії від 20 листопада 1864 року. Дані законодавчі акти разом із традиційними процедурами банкрутства та ліквідації регламентували також й інші процедури, направлені на відновлення платоспроможності боржника в процесі торгової неспроможності, тобто те, що на сучасній мові називають реабілітаційними або санаційними процедурами. Для їх проведення були створені адміністрації у торгових справах, діяльність яких спрямовувалась саме на приведення торгового підприємства в такий стан, який давав би можливість задовольнити вимоги всіх кредиторів та забезпечити подальше його функціонування [7, с. 6].

З включенням України до складу Радянського Союзу в першій половині ХХ століття, оздоровчі заходи щодо підприємств регулювались цивільно-процесуальним кодексом СРСР від 1929 року. У даному кодексі були передбачені: процедура оголошення боржника неплатоспроможним з ліквідацією майна, укладення мирової угоди, а також процедура “особливого управління” майном неплатоспроможних боржників. Остання визначала порядок надання підприємствам-боржникам відстрочення або зменшення боргів і передбачалася для підприємств, в діяльності яких була зацікавлена держава [6, с. 30]. З введенням монополії державної власності, посиленням планових засад в економіці, інститут банкрутства втратив своє значення і на початку 60-х років загальні норми про банкрутство та санацію були виключені з цивільного законодавства.

Нова поява санаційних процедур відбулася із відродженням інституту банкрутства після проголошення незалежності України у 1991 році. З обранням курсу на ринкові перетворення виникла потреба в законодавчому визначенні й регулюванні процедур банкрутства та санації. Вже в 1992 році одним із перших законів нової держави вступає в дію Закон України “Про банкрутство” [23]. Хоча даний закон не містив визначення санації, з 1994 року така процедура була введена Положенням про проведення санації державних підприємств, а також регулювалась положеннями Роз'яснень Вищого арбітражного суду України 1993 та 1997 років. Усі існуючі на той час нормативно-правові акти визначали санацію тільки як процедуру задоволення вимог кредиторів та виконання

зобов'язань перед бюджетом та іншими державними цільовими фондами. Цей факт, а також відсутність нормативно-змістовного та процедурного врегулювання санації спричинили те, що на практиці вона майже не застосовувалась [7, с. 25].

В той же час, існуюча в країні ситуація, коли значна частина підприємств перебувала на межі банкрутства, вимагала спрямування законодавства на фінансове оздоровлення підприємств-боржників та виведення їх із кризового стану. Цій задачі в більшій мірі відповідав Закон “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” від 30 червня 1999 року [24]. Даний Закон був спрямований, в першу чергу, на санацію підприємства (в тому числі – автосанацію), що підтверджується як його назвою, так і дослідженнями багатьох науковців [3; 8; 9], а також тим фактом, що майже половина тексту документа присвячена судовим та досудовим санаційним процедурам. Варто зазначити, що саме досудові процедури банкрутства в значній мірі відповідають змісту автосанації, оскільки ініціатива щодо їх проведення та управління процесом реалізовувалося здебільшого боржником.

Новий історичний етап розвитку системи відновлення платоспроможності боржників в Україні розпочався з введенням в дію 1 лютого 2020 року Кодексу з процедур банкрутства [25]. Цим було зроблено вагомий крок в справі реформування системи регулювання неплатоспроможності в нашій державі, підготовка якого тривала близько двох років [26]. За твердженням провідних вітчизняних експертів в сфері банкрутства та відновлення платоспроможності Г. Власюк [27] та І. Ніколаєва [28], з прийняттям Кодексу український бізнес отримав потужний стимул для розвитку і залучення інвестицій, причому зміни стосуються не лише великих компаній, а й малого та середнього бізнесу, а також фізичних осіб.

Так, новий Кодекс України з процедур банкрутства дозволяє забезпечити вищий рівень захисту прав кредиторів, в тому числі заставних. Активи боржників продаються через онлайн-платформи, що забезпечує прозорість та максимально високу ціну відчуженого майна. Також підвищується рівень відповідальності менеджменту підприємства-боржника за невжиті заходи для попередження банкрутства [29].

Важливим нововведенням є вдосконалена процедура корпоративного банкрутства. Завдяки її спрощенню, банкрута можна продати як працюючий бізнес. Сама процедура значно прискорюється за допомогою скорочення підстав для касаційного оскарження і дешевшає. Це є важливим моментом, оскільки за індексом стягнення Україна з показником 8,9 цента на 1 доллар США перебуває серед світовий аутсайдерів (для порівняння – в розвинутих країнах цей показник рівний 71,2, тобто вищий в 8 разів) [26, с. 259].

Одним із основних нововведень є запровадження Кодексом інституту банкрутства фізичних осіб, про необхідність існування якого в нашій державі мова велася досить давно [26; 30, с. 28].

Загалом слід констатувати, що введення в дію Кодексу [25] забезпечило вдосконалення процедур банкрутства, рівні права та можливості для однакового захисту всіма кредиторами боржника своїх законних інтересів, зменшення можливостей для зловживань у процедурах банкрутства, повинно в найближчій перспективі призвести до зменшення строків провадження у справах про банкрутство, поліпшення умов ведення бізнесу в Україні.

У Кодексі з процедур банкрутства суті процедури автосанації відповідає санація боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство, що регламентується частиною 5 статі 4 та статтею 5 розділу 1 книги 1 Кодексу [25]. Так, санація боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство являє собою систему заходів щодо відновлення платоспроможності боржника, які може здійснювати засновник (учасник, акціонер) боржника, власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника або інші особи з метою запобігання банкрутству боржника шляхом вжиття організаційно-господарських, управлінських, інвестиційних, технічних, фінансово-економічних,

правових заходів відповідно до законодавства до відкриття провадження у справі про банкрутство. Тут варто зауважити, що санація боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство може передбачати призначення керуючого санацією з визначенням його повноважень. В такому випадку ця процедура вже не буде вважатися автосанацією, оскільки реалізовуватиметься зовнішньою по відношенню до підприємства особою.

Загалом нормативно-правові вимоги повинні сприяти застосуванню автосанації в Україні на сучасному етапі, оскільки ряд положень є вигідними для підприємства, яке потребує застосування оздоровчих заходів. Так, згідно частини 3 статті 5 розділу 1 книги 1 Кодексу [25], якщо план санації передбачає розстрочення чи відстрочення або прощення (списання) боргів чи їх частини, план санації вважається схваленим органом стягнення в частині задоволення вимог з податків, зборів (обов'язкових платежів) на умовах плану санації без необхідності голосування органу стягнення. При цьому податковий борг, який виник у строк, що передував трьом рокам до дня проведення зборів кредиторів, визнається безнадійним та списується, а податковий борг, який виник пізніше, розстрочується (відстрочується) або списується на умовах плану санації, що мають бути не гіршими, ніж умови задоволення вимог кредиторів, які проголосували за схвалення плану санації.

Підсумовуючи проведений вище аналіз еволюційного розвитку оздоровчих процедур, можна констатувати, що законодавчі акти про банкрутство та санацію в цілому відповідали рівню розвитку суспільства та його продуктивних сил, були спрямовані на вирішення тих проблем, які найбільш гостро стояли в кожному конкретному історичному періоді. Загалом, постійно розширювалась сфера та масштаби використання санації (в тому числі – автосанації) як важливого інструменту врегулювання інтересів боржника, позикодавця та інших зацікавлених осіб. Відповідно, з плином часу, санація перетворилася з простого механізму повернення боргів кредиторів у сукупність заходів покращення фінансово-господарського стану боржника та забезпечення його конкурентоспроможності [6; 15; 16; 26]. Виявлені тенденції також властиві розвитку економіки України в період її новітньої історії з 1991 року і досі.

Приведені міркування вказують на те, що врахування принципу історизму вимагає розгляду автосанації як складної системи, спрямованої на досягнення як оперативних (усунення загрози неплатоспроможності, втрати ліквідності), так і тактичних (ліквідація загрози зниження прибутковості та виникнення збитковості) та стратегічних (забезпечення конкурентоспроможності підприємства в довгостроковому періоді) цілей підприємства.

Застосування системно-структурного підходу для виявлення соціально-економічної суті автосанації доповнює проведені вище дослідження в даному напрямі. Даний підхід являє собою конкретизацію принципів діалектичного матеріалізму та передбачає розгляд процесу пізнання як цілісної системи. Система являє собою сукупність елементів та їх властивостей, взаємодія між якими породжує нову цілісність. Згідно вимог цілісного підходу, будь-яке явище розглядається як складна система, що формується з окремих елементів або складових частин, взаємодія між якими породжує появу нових якостей цілісної органічної єдності, наявність таких рис і властивостей, які не притаманні всім елементам зокрема [10, с. 72-93].

Проміжною ланкою між системою та її елементами є поняття “підсистема”, яке є складнішим, ніж елементи, але простішим, ніж цілісна система. Так, автосанацію можна розглядати як цілісну систему, групи автосанаційних заходів (фінансового, виробничо-технічного, технологічного, правового, соціально-економічного, організаційного характеру) – як підсистеми, а елементами таких підсистем виступають окремі заходи.

Для конкретизації цілісності при системному аналізі необхідно проводити структурний аналіз, тобто вивчати внутрішні зв'язки між окремими елементами підсистеми. Способом взаємозв'язку елементів, що утворюють систему, є структура, тобто сукупність стійких зв'язків і відносин між елементами [31]. В даному випадку структура виступає як внутрішня організація автосанації, а остання являє собою

структуровану цілісну систему, підсистемами якої виступають групи автосанаційних заходів різного характеру, причому окремі заходи є елементами таких підсистем. Це обумовлює необхідність зазначення видів оздоровчих заходів у визначенні автосанації. Потрібно зауважити, що принцип системного підходу вимагає визначення також мети автосанації.

Квінтесенцію застосованих вище підходів до дослідження автосанації підприємства автором пропонується викласти у вигляді таблиці 1.

Таблиця 1

Зміст автосанації відповідно до основних принципів діалектичного методу пізнання

Принципи		Суть автосанації (результат застосування принципів)
Першого порядку (основоположні)	Другого порядку	
Загального розвитку	Коеволюції	Автосанація – система заходів, спрямованих на адаптацію підприємства до вимог ринкового середовища
	Синергетизму	Автосанація – система перебудови чи коректування діяльності підприємства, що враховує фактори невизначеності та нестабільності зовнішнього середовища
	Суперечності	Автосанація – система збалансування інтересів усіх її суб'єктів та фінансового забезпечення оздоровчих заходів
	Історизму	Автосанація – система заходів, спрямованих на досягнення оперативних (усунення загрози неплатоспроможності, втрати ліквідності), тактичних (ліквідація загрози виникнення збитковості) та стратегічних (забезпечення конкурентоспроможності) цілей підприємства
Загального зв'язку (системності)	Системно-структурний аналіз	Автосанація – структурована система, підсистемами якої є групи оздоровчих заходів, а окремі заходи – елементи підсистем

Джерело: розроблено автором

Згідно таблиці 1, кожен з наведених принципів ставить певні вимоги, які необхідно враховувати при розкритті змісту автосанації, зокрема принципи коеволюції та синергетизму вимагають чіткого визначення цілей автосанації, принцип суперечності – джерел фінансового забезпечення та суб'єктів автосанації, принцип історизму – конкретизації оперативних, тактичних та стратегічних її цілей, системно-структурний підхід – типів автосанаційних заходів. Таким чином, визначення автосанації, яке б адекватно відображало її соціально-економічну суть та в повній мірі відповідало вимогам діалектичного методу дослідження, повинно містити ряд елементів, синтезувати які можна у такій послідовності: цілі автосанації (оперативні, тактичні та стратегічні); системність автосанаційних заходів; суб'єкти автосанації; джерела фінансування автосанаційних заходів (внутрішні та зовнішні); типи автосанаційних заходів.

Відсутність одного чи кількох зазначених елементів призведе до суттєвих недоліків у визначенні автосанації, що, в свою чергу, спричинить неповне чи неправильне розкриття економічної сутності цього терміну та, відповідно, помилки у застосуванні оздоровчих заходів і низьку ефективність автосанаційної процедури. Тому автор пропонує розкрити економічну суть автосанації згідно основних принципів діалектики, послідовно синтезувавши усі її елементи у вигляді таблиці 2.

Характеристика основних елементів автосанації

№ п/п	Елемент автосанації	Характеристика елемента
1	Цілі автосанації	1) оперативні (усунення загрози неплатоспроможності, втрати ліквідності); 2) тактичні (ліквідація загрози зниження прибутковості); 3) стратегічні (відновлення конкурентоспроможності)
2	Системність автосанаційних заходів	санація – система заходів
3	Суб'єкти автосанації	власники, менеджери, працівники підприємства
4	Джерела фінансування автосанаційних заходів	внутрішні та зовнішні
5	Типи автосанаційних заходів	фінансові, економічні, виробничі, техніко-технологічні, організаційно-правові, соціальні

Джерело: розроблено автором

Попри те, що в більш ранніх працях автора автосанація визначалась як комплекс заходів, який реалізується виключно із використанням внутрішніх джерел фінансування [32-34], це твердження слід визнати помилковим, оскільки не джерела фінансування визначають зміст автосанації, а суб'єкт її реалізації. Таким чином, відмінністю автосанації від класичної санації є виключно суб'єкт, який її реалізує – саме підприємство, тобто його керівництво, власники та працівники (для автосанації) чи сторонні (зовнішні стосовно підприємства) особи – розпорядники майном чи арбітражні керуючі.

Такий підхід до визначення автосанації в більш повній мірі відповідатиме підходу Ради з фінансової стабільності (Financial Stability Board, FSB), створеної в 2009 році країнами великої двадцятки (G20) [4]. Так, вказаною Радою у 2011 році були затверджені, а на Саміті лідерів країн G20 схвалені “Ключові атрибути ефективних режимів урегулювання неспроможності фінансових інститутів” [35]. Цей документ рекомендує країнам впроваджувати постійно діючий процес планування самооздоровлення системних фінансових інститутів. Попри відсутність чіткого визначення автосанації в документі [35], з нього слідує, що його автори розуміють дане поняття як систему заходів з фінансового оздоровлення підприємства, що реалізуються власниками й керівниками та спрямовані на попередження банкрутства та ліквідації підприємства.

Висновок та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи викладений вище матеріал, сформулюємо визначення автосанації. Таким чином, автосанація – це система заходів фінансового, економічного, виробничого, техніко-технологічного, організаційно-правового, соціального характеру, які необхідно здійснити керівництву, власникам і працівникам підприємства із використанням внутрішніх та зовнішніх джерел фінансування з метою відновлення фінансової стійкості, платоспроможності, ліквідності, прибутковості та конкурентоздатності в довгостроковому періоді.

Дане визначення в повній мірі відповідає вимогам основних принципів діалектичного методу пізнання, наведених в таблиці 1 і, на думку автора, адекватно відображає її соціально-економічну суть, оскільки включає усі елементи, наведені в табл. 2. Дотримання такого підходу забезпечує повноту визначення автосанації та дозволяє уникнути недоліків при його формулюванні. Проте, навіть у цьому випадку без відповіді залишається одне із найважливіших питань, що виникають в умовах практичної реалізації автосанації: при яких ознаках порушень фінансово-господарської діяльності підприємства слід застосовувати цю процедуру? Саме дане питання і визначає необхідність і перспективи подальших досліджень автосанації суб'єктів господарювання.

Література

1. Koh S., Durand R. B., Dai L., Chang M. (2015). Financial distress: Lifecycle and corporate restructuring. *Journal of Corporate Finance*. 33, 19-33. <https://doi.org/10.1016/j.jcorpfin.2015.04.004>
2. Васківська К. В., Гринчишин Я. М. (2021). Санація як інструмент антикризового управління підприємств. *Ефективна економіка*. 2. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.2.9>
3. Wolfe R., Glinka G. (2001). Ukrainian Bankruptcy Law Offers Alternative to Liquidation. Transition Newsletter. *The Newsletter about reforming economies*. URL: <http://www.worldbank.org/transitionnewsletter/febmarch2001/pgs20-23.htm>
4. Mouchel P.-L. (2022). Has the Financial Stability Board (FSB) Achieved Its Objectives in Practice? Amazon Digital Services LLC – Кdp, 38 p.
5. Білоконь Т. М., Несен Л. М. (2010). Санація підприємств: організаційно-економічний механізм: монографія. Вінниця: ВНТУ, 152 с.
6. Джунь В. В. (2000). Інститут неспроможності: світовий досвід розвитку і особливості становлення в Україні. Монографія. Львів: Інститут технологій бізнесу і права, 180 с.
7. Радзивілюк В. В. (2005). Судова процедура санації: наукове видання. Київ: Атіка, 116 с.
8. Терещенко О. О. (2004). Антикризове фінансове управління на підприємстві: Монографія. Київ: КНЕУ, 268 с.
9. Андрущак Є.М. (2001). Удосконалення інституту банкрутства. *Фінанси України*. 9, 29-36.
10. Мочерний С. В. (2001). Методологія економічного дослідження. Львів: Світ, 416 с.
11. Duarte M. M. (2022). Dialectical Thinking. Truth, Imagination and the Politics of Historical Memory: Godard, Benjamin and Warburg. *Quarterly Review of Film and Video*. 39(6), 1235-1261.
12. Zheng W., Yu A., Li D., Fang P., and Peng K. (2021). Cultural differences in mixed emotions: the role of dialectical thinking. *Front. Psychol.* 11:538793. doi: 10.3389/fpsyg.2020.538793
13. Xhignesse M. A. (2021). Exploding stories and the limits of fiction. *Philosophical Studies*. 178, 675-692.
14. De Keyser B., Guiette A. and Vandembemt K. (2021). On the dynamics of failure in organizational change: A dialectical perspective. *Human Relations*, 74(2), 234-257.
15. Яцюк О. С. (2006). Економічна суть санації підприємства. *Економіка: проблеми теорії і практики. Збірник наукових праць*. Вип. 214: В 4 т. Том IV, 977-992.
16. Яцюк О. С. (2019). Застосування принципу історизму в дослідженнях економічної сутності санації підприємства. *Майбутній науковець – 2019: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. Ч. II. Северодонецьк: Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля*, 36-38.
17. Бутирський А. А. (2005). Засоби щодо відновлення платоспроможності боржника: історичний аспект. *Санація та банкрутство*. 4, 105-110.
18. Дювернуа Н. Л. (1892). К вопросу о конкурсном процессе (Разбор сочинения г-на Гольмстена по поручению юридического факультета). СПб: Типо-Литография А. М. Вольфа, 32 с.
19. Российское законодательство X-XX веков: В 9 т. (1985). Т.2.: Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства. Москва: Юрид. лит., 520 с.
20. Гольмстен А. Х. (1888). Исторический очерк русского конкурсного процесса. – СПб: Типография В. С. Балашева, 292 с.
21. Шершеневич Г. Ф. (1912). Курсь торгового права: В 4 т. С.-Петербургъ, Т. 4: Конкурсное право.

22. Конкурсный Уставъ Германской Имперіи и русские законы о конкурсе. (1879). Каменецъ-Подольскъ. Ч. 2: Сборникъ конкурсныхъ законовъ.
23. Закон України “Про банкрутство” від 14.05.1992. № 2343-XII. (1992). *Відомості Верховної Ради України*. 31, ст. 440.
24. Закон України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” від 30.06.1999. № 784-XIV. (1999). *Відомості Верховної Ради України*. 42-43, ст. 378.
25. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18.10.2018 № 2597-VIII. (2019). *Відомості Верховної Ради України*. № 19, ст. 74.
26. Яцюк О. С. (2018). Впровадження процедур банкрутства та відновлення платоспроможності фізичної особи в Україні: актуальність та перспективи. Сучасні управлінські технології в умовах трансформації соціально-економічних відносин. 19-20 квітня 2018 року: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, Івано-Франківськ, 258-263.
27. Власюк Г. (2018). Інфографіка та коментар щодо Кодексу України з процедур банкрутства. Комітет з питань економічної політики Верховної Ради України. URL: <http://komekpol.rada.gov.ua/news/news/73665.html>
28. Ігор Ніколаєв відповів на запитання суддів щодо положень Кодексу з процедур банкрутства під час розширеної наради у Верховному суді. (2018). Благодійна організація “Центр комерційного права”. URL: <http://commerciallaw.com.ua/uk/podii/eventnews/1150-igor-nikolaiev-vidpoviv-na-zapytannia-suddiv-shchodo-polozhen-kodeksu-z-protsedur-bankrutstva-pid-chas-rozshyrenoi-narady-u-verkhovnomu-sudi>
29. Яцюк О. С., Мандрик І. О. (2019). Кодекс України з процедур банкрутства як дієвий інструмент вдосконалення правового режиму процедур відновлення платоспроможності боржника. Економіко-управлінські аспекти трансформації та інноваційного розвитку галузевих і регіональних суспільних систем в сучасних умовах: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 11-12 квітня 2019 р. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 125-128.
30. Ніколаєв І. (2013). Транскордонне банкрутство: запровадження в українському законодавстві механізмів реалізації процедур банкрутства з іноземним елементом. *Українське комерційне право. Науково-практичний журнал*. 13, 27-34.
31. Nerubaska A., Palshkov K. and Maksymchuk B. (2020). A Systemic Philosophical Analysis of the Contemporary Society and the Human: New Potential. *Postmodern Openings*, 11(4), 275-292. <https://doi.org/10.18662/po/11.4/235>
32. Яцюк О. С. (2013). Економічний зміст автосанації підприємства. Фінансова система України: проблеми та перспективи розвитку в умовах трансформації соціально-економічних відносин: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. 16-18 травня 2013 р. Сімферополь: ДІАЙПІ, 364-366.
33. Яцюк О. С. (2022). Автосанація як технологія управління адаптацією підприємства до змін в його оточенні. Розвиток суб’єктів економічної діяльності в сучасних умовах господарювання: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю. 24-25 листопада 2022 р. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 103-105.
34. Яцюк О. С., Твердохліб І. О. (2013). Необхідність, мета та послідовність планування автосанації підприємства. *Економічний аналіз: зб. наук. праць*. Вип. 12. Ч. 4, 185-188.
35. Key Attributes of Effective Resolution Regimes for Financial Institutions. (2014). *Financial Stability Board*. URL: http://www.financialstabilityboard.org/publications/r_111104cc.pdf

References

1. Koh S., Durand R. B., Dai L., Chang M. (2015). Financial distress: Lifecycle and corporate restructuring. *Journal of Corporate Finance*. 33, 19-33. <https://doi.org/10.1016/j.jcorpfin.2015.04.004>
2. Vaskivska K. V., Hrynychshyn Ya. M. (2021). Sanatsiia yak instrument antykrizovoho upravlinnia pidpriemstv. *Efektivna ekonomika*. 2. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.2.9> [in Ukrainian].
3. Wolfe R., Glinka G. (2001). Ukrainian Bankruptcy Law Offers Alternative to Liquidation. Transition Newsletter. *The Newsletter about reforming economies*. URL: <http://www.worldbank.org/transitionnewsletter/febmar2001/pgs20-23.htm>
4. Mouchel P.-L. (2022). Has the Financial Stability Board (FSB) Achieved Its Objectives in Practice? Amazon Digital Services LLC – Kdp, 38 p.
5. Bilokon T. M., Nesen L. M. (2010). Sanatsiia pidpriemstv: orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizmy: monohrafiia. Vinnytsia: VNTU, 152 p. [in Ukrainian].
6. Dzhun V. V. (2000). Instytut nespromozhnosti: svitovi dosvid rozvytku i osoblyvosti stanovlennia v Ukraini. Monohrafiia. Lviv: Instytut tekhnologii biznesu i prava, 180 p.
7. Radzyviliuk V. V. (2005). Sudova protsedura sanatsii: naukovе vydannia. Kyiv: Atika, 116 p. [in Ukrainian].
8. Tereshchenko O. O. (2004). Antykrizove finansove upravlinnia na pidpriemstvi: Monohrafiia. Kyiv: KNEU, 268 p. [in Ukrainian].
9. Andrushchak Ye. M. (2001). Udoskonalennia instytutu bankrutstva. *Finansy Ukrainy*. 9, 29-36. [in Ukrainian].
10. Mochernyi S. V. (2001). Metodolohiia ekonomichnoho doslidzhennia. Lviv: Svit, 416 p. [in Ukrainian].
11. Duarte M. M. (2022). Dialectical Thinking. Truth, Imagination and the Politics of Historical Memory: Godard, Benjamin and Warburg. *Quarterly Review of Film and Video*. 39(6), 1235-1261.
12. Zheng W., Yu A., Li D., Fang P., and Peng K. (2021). Cultural differences in mixed emotions: the role of dialectical thinking. *Front. Psychol.* 11:538793. doi: 10.3389/fpsyg.2020.538793
13. Xhignesse M. A. (2021). Exploding stories and the limits of fiction. *Philosophical Studies*. 178, 675-692.
14. De Keyser B., Guiette A. and Vandenbempt K. (2021). On the dynamics of failure in organizational change: A dialectical perspective. *Human Relations*, 74(2), 234-257.
15. Yatsiuk O. S. (2006). Ekonomichna sut sanatsii pidpriemstva. *Ekonomika: problemy teorii i praktyky. Zbirnyk naukovykh prats*. Vyp. 214: V 4 t. Tom IV, 977-992. [in Ukrainian].
16. Yatsiuk O. S. (2019). Zastosuvannia pryntsyphu istoryzmu v doslidzhenniakh ekonomichnoi sutnosti sanatsii pidpriemstva. *Maibutnii naukovec – 2019: materialy vseukr. nauk.-prakt. konf. Ch. II. Sievierodonetsk: Skhidnoukr. nats. un-t im. V. Dalia*, 36-38. [in Ukrainian].
17. Butyrskiy A. A. (2005). Zasoby shchodo vidnovlennia platospromozhnosti borzhnyka: istorychnyi aspekt. *Sanatsiia ta bankrutstvo*. 4, 105-110. [in Ukrainian].
18. Diuvernua N. L. (1892). K voprosu o konkursnom protsesse (Razbor sochyneniya h-na Holmstena po porucheniiu yurydicheskogo fakulteta). SPb: Typo-Lytohrafyia A. M. Volfa, 32 p. [in Russian].
19. Rossyiskoe zakonodatelstvo X-XX vekov: V 9 t. (1985). T.2.: Zakonodatelstvo peryoda obrazovaniya i ukrepleniya Russkoho tsentralizovannogo hosudarstva. Moskva: Yuryd. lit., 520 p. [in Russian].
20. Holmsten A. Kh. (1888). Istorycheskyi ocherk russkoho konkursnogo protsessa. SPb: Typohrafyia V. S. Balasheva, 292 p. [in Russian].

21. Shershenevych H. F. (1912). Kurs torhovoho prava: V 4 t. S.-Peterburh, T. 4: Konkursnoe pravo. [in Russian].
22. Konkursnyi Ustav Hermanskoi Imperiy i russkie zakony o konkurse. (1879). Kamenets-Podolsk. Ch. 2: Sbornyk konkursnykh zakonov. [in Russian].
23. Zakon Ukrainy "Pro bankrutstvo" vid 14.05.1992. № 2343-KhII. (1992). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 31, st. 440. [in Ukrainian].
24. Zakon Ukrainy "Pro vidnovlennia platospromozhnosti borzhnyka abo vyznannia yoho bankrotom" vid 30.06.1999. № 784-XIV. (1999). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 42-43, st. 378. [in Ukrainian].
25. Kodeks Ukrainy z protsedur bankrutstva: Zakon Ukrainy vid 18.10.2018 № 2597-VIII. (2019). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. № 19, st. 74. [in Ukrainian].
26. Yatsiuk O. S. (2018). Vprovadzhennia protsedur bankrutstva ta vidnovlennia platospromozhnosti fizychnoi osoby v Ukraini: aktualnist ta perspektyvy. Suchasni upravlinski tekhnologii v umovakh transformatsii sotsialno-ekonomichnykh vidnosyn. 19-20 kvitnia 2018 roku: Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, Ivano-Frankivsk, 258-263. [in Ukrainian].
27. Vlasiuk H. (2018). Infografika ta komentar shchodo Kodeksu Ukrainy z protsedur bankrutstva. Komitet z pytan ekonomichnoi polityky Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <http://komekpol.rada.gov.ua/news/news/73665.html> [in Ukrainian].
28. Ihor Nikolaiev vidpoviv na zapytannia suddiv shchodo polozhen Kodeksu z protsedur bankrutstva pid chas rozshyrenoi narady u Verkhovnomu sudi. (2018). Blahodiina orhanizatsiia "Tsentr komertsiihoho prava". URL: <http://commerciallaw.com.ua/uk/podii/eventnews/1150-ihor-nikolaiev-vidpoviv-na-zapytannia-suddiv-shchodo-polozhen-kodeksu-z-protsedur-bankrutstva-pid-chas-rozshyrenoi-narady-u-verkhovnomu-sudi> [in Ukrainian].
29. Yatsiuk O. S., Mandryk I. O. (2019). Kodeks Ukrainy z protsedur bankrutstva yak diievyi instrument vdoskonalennia pravovoho rezhymu protsedur vidnovlennia platospromozhnosti borzhnyka. Ekonomiko-upravlinski aspekty transformatsii ta innovatsiihoho rozvytku haluzevykh i rehionalnykh suspilnykh system v suchasnykh umovakh: Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii, 11-12 kvitnia 2019 r. Ivano-Frankivsk: IFNTUNH, 125-128. [in Ukrainian].
30. Nikolaiev I. (2013). Transkordonne bankrutstvo: zaprovadzhennia v ukrainskomu zakonodavstvi mekhanizmiv realizatsii protsedur bankrutstva z inozemnym elementom. *Ukrainske komertsiihne pravo. Naukovo-praktychnyi zhurnal*. 13, 27-34. [in Ukrainian].
31. Nerubasska A., Palshkov K. and Maksymchuk B. (2020). A Systemic Philosophical Analysis of the Contemporary Society and the Human: New Potential. *Postmodern Openings*, 11(4), 275-292. <https://doi.org/10.18662/po/11.4/235>
32. Yatsiuk O. S. (2013). Ekonomichnyi zmist avtosanatsii pidpriemstva. Finansova systema Ukrainy: problemy ta perspektyvy rozvytku v umovakh transformatsii sotsialno-ekonomichnykh vidnosyn: zbirnyk tez dopovidei Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. 16-18 travnia 2013 r. Simferopol: DIAIPI, 364-366. [in Ukrainian].
33. Yatsiuk O. S. (2022). Avtosanatsiia yak tekhnolohiia upravlinnia adaptatsiieiu pidpriemstva do zmin v yoho otochenni. Rozvytok subiektiv ekonomichnoi diialnosti v suchasnykh umovakh hospodariuvannia: materialy vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnar. uchastiu. 24-25 lystopada 2022 r. Kharkiv: KhNUMH im. O. M. Beketova, 103-105. [in Ukrainian].
34. Yatsiuk O. S., Tverdokhlib I. O. (2013). Neobkhdnist, meta ta poslidovnist planuvannia avtosanatsii pidpriemstva. *Ekonomichnyi analiz: zb. nauk. prats*. Vyp. 12. Ch. 4, 185-188. [in Ukrainian].
35. Key Attributes of Effective Resolution Regimes for Financial Institutions. (2014). *Financial Stability Board*. URL: http://www.financialstabilityboard.org/publications/r_111104cc.pdf